

ЛІТЕРАТУРА:

1. Остапенко О. І. Кваліфікація адміністративних правопорушень. — Львів, Львівський інститут внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України, 2000. — 173 с.
2. Адміністративне право України: Підручник Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — 544 с.
3. Колпаков В.К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 544 с.
4. Адміністративне право : навчальний посібник / О.І. Остапенко, З.Р. Кісіль, Ковалів М.В. — Всеукр. асоціація видавців «Правова єдність», 2008. — 536 с.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. — К.:Велес, 2010.—176с.
6. Ортинський В.Л., Кісіль З.Р., Ковалів М.В. Управління в органах виконавчої влади в Україні. Навч. пос. — К.: Центр навчальної літератури, 2008. — 296 с.
7. Ківалов С.В., Біла Л.Р. Адміністративне право України: Навч. пос. — Одеса: Юридична література, 2002. — 312 с.
8. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.:У двох томах: Том 1 Загальна частина /Ред.колегія: В.Б. Авер'янов — К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. — 584 с.
9. Комзюк А.Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук А.Т. Комзюк. — Х., 2012.

УДК 340.12

Шай Р. Я., асистент кафедри теорії та філософії права ІНПП НУ «Львівська політехніка», к.ю.н.

Еволюція функцій держави в процесі розвитку суспільства

Стаття присвячена проблемам еволюції функцій держави в процесі розвитку суспільства, адже саме за допомогою функцій видається можливим з достатньо високою точністю визначити характер діяльності держави, правильність варіанту вибору на конкретному етапі її розвитку, пріоритети та рівень організованості й ефективності. Тому питання про завдання і функції держави має не тільки теоретичне, а й велике практичне значення, оскільки дозволяє охарактеризувати державу з точки зору багатовимірності її діяльності та функціонування.

Ключові слова: функції держави, діяльність держави, нормативно-правові акти, пріоритетність, взаємодія, законність, правопорядок, політична влада.

Статья посвящена проблемам эволюции функций государства в процессе развития общества, ведь именно с помощью функций кажется возможным с достаточно высокой точностью определить характер деятельности государства, правильность варианта выбора на конкретном этапе ее развития, приоритеты и уровень организованности и эффективности. Поэтому вопрос о задачах и функциях государства имеет не только теоретическое, но и большое практическое значение, поскольку позволяет охарактеризовать государство с точки зрения многомерности ее деятельности и функционирования.

Ключевые слова: функции государства, деятельность государства, нормативно-правовые акты, приоритетность, взаимодействие, законность, правопорядок, политическая власть.

The article is sanctified to the problems of evolution of functions of the state in the process of development of society, in fact exactly by means of functions seems possible with high enough exactness to define character of activity of the state, rightness of variant of choice on the concrete stage of her development, priorities and level of good organization and efficiency. Therefore a question about a task and functions of the state has not only theoretical but also large practical value, as it allows to describe the state from the point of view of multidimensionality of her activity and functioning.

Keywords: functions of the state, activity of the state, normatively-legal acts, priority, co-operation, legality, law and order, political.

Постановка проблеми. У демократичному суспільстві державна влада не може протиставлятися владі політичній, позаяк остання в суспільстві неможлива без держави. Власне держава виступає основним універсальним акумулятором політичної влади.

Поняття «держава» і «державна влада» в юридичній науці є близькими за своїм смисловим наповненням, а в деяких випадках вони вживаються як тотожні, взаємозамінні. Однак між цими поняттями існує суттєва відмінність, оскільки поняття «держава» є більш об'ємним. Такого висновку ми доходимо, зважаючи на те, що воно охоплює не тільки власне владу як управлінську основу держави, а й народ як соціальну її основу, територію як просторову основу, органи влади та її інститути як інституційну основу, а також соціальні норми як нормативну основу. В свою чергу, державна влада — це владні відносини (схематично їх можливо показати так: управління/панування — сприйняття/підлеглість), які пронизують всі інші складові держави особливим соціальним (правовим) зв'язком, без якого не може існувати соціальний (правовий) порядок у суспільстві. Зазначене засвідчує актуальність дослідження характеру, змісту, сутності й призначення саме функцій держави.

Аналіз дослідження даної проблеми. У політології та юриспруденції держава розглядається як центральний інститут політичної влади. Сьогодні демократична політична система в розвинутих країнах ґрунтується на механізмі поділу влади, балансу інтересів і політичних протириваг. Ще Аристотель у своїй праці «Політика» розрізняв законодавчу, виконавчу і судову діяльність. Поєднання влади неприпустиме, воно підриває верховенство закону, оскільки якщо судді будуть не тільки судити, а й приймати закони, то саме життя людей виявиться жертвою сваволі. Тому поєднання трьох складових влади в одній означає деспотизм [1, с. 457]. Традиційність тлумачення поняття «функція» яскраво відображена в роботах американського правника Г. Кельзена. У своїй широко відомій праці «Загальна теорія держави і права» він, розглядаючи державу як суто «правовий феномен, як юридичну особу», стверджує, що це є не що інше, як корпорація. Її риси та особливості повною мірою охоплюються загальним поняттям корпорації.

Метою даної статті. Перед кожним суспільством і державою стоять конкретизовані в певній формі завдання і функції, що їх вони змушені вирішувати і виконувати залежно від потреб, інтересів, цілей, бажань, можливостей всього суспільства, пануючого класу або всієї нації. Зважаючи на це, значне теоретичне і велике практичне значення, яке дозволяє охарактеризувати державу з точки зору багатомірності її діяльності та функціонування, мають питання про завдання і функції держави. Завдяки функціям видається можливим з достатньо високою точністю визначити характер діяльності держави, правильність варіанту вибору на конкретному етапі її розвитку.

Виклад основного матеріалу. У радянській Україні важко було виділити компоненти функціонального призначення держави. Законодавча, виконавча та судова складові державної влади були зав'язані в один вузол, причому найбільша концентрація припадала саме на виконавчий компонент. Законодавча складова фактично влади не мала, а сутність законів певним чином псувалася прийняттям підзаконних актів. Суди ж знаходилися в залежності від так званого телефонного права, не маючи при цьому достатнього авторитету в суспільстві. Крім того, усі важелі державної влади знаходилися у партійного апарату, а роль законів виконували спільні постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР чи відповідних органів республіки. На думку більшості вітчизняних фахівців-правників, це було зумовлено тим, що завдання і функції держави адекватно виражали її специфічну політичну і соціальну природу на певному історичному етапі розвитку [2, с. 290].

У контексті вказаної проблеми нагадаємо, що термін «функція» походить з

латини і означає «виконання, звершення». У широкому значенні функція розуміється як діяльність, обов'язок, призначення. Так, соціальна психологія розуміє поняття «функція» як невіддільне від ролі, яку виконує індивід у групі, а власне функція виступає, насамперед, як певний обов'язок у суспільному поділі праці [3, с. 205]. У філософському і загальносоціологічному розумінні функція розглядається як зовнішній прояв властивостей, звичайних або специфічних дій окремих осіб (органів), зумовлених їх природою чи необхідністю виживання [4, с. 563].

Що стосується держави та державної влади, то термін, а разом з ним і поняття «функція», набувають іншого змісту. Функції держави традиційно визначають як основні напрями діяльності держави, зумовлені її сутністю і змістом, а також метою, завданнями та їх соціальним призначенням, які стоять перед нею на тому чи іншому етапі розвитку.

У своїх роботах яскраво відобразив поняття «функція» американський правник Г. Кельзен. Відповідаючи на запитання про те, як держава-корпорація відрізняється від інших корпорацій, Г. Кельзен доходить висновку, що основна відмінність між нею та іншими корпораціями полягає в нормативному порядку, встановлюється самою державною корпорацією. З юридичної точки зору, «проблема держави-корпорації за своєю суттю є проблемою національного правового порядку» [5, с. 328].

Окрім зазначених варіантів розуміння та тлумачення функцій держави з цього питання існують і інші погляди. Так, поняття функцій інколи обмежується уявленням про основні напрями діяльності держави лише «з управління суспільством» чи, навпаки, розширюється за рахунок включення до їх змісту «механізму державного впливу на розвиток суспільних процесів» [6, с. 98–108]. Однак за такого підходу у першому випадку залишається поза увагою можливість впливу держави на суспільні відносини не тільки з приводу управління суспільством, а й у зв'язку з управлінням і регулюванням економіки, її впливом на міжнародні економічні, політичні та інші відносини. В другому випадку має місце нічим не виправдана спроба змішування функцій держави в цілому з функціями її механізму, який часто розуміється як система державних органів, як апарат держави.

Досліджуючи питання, пов'язані з тим, яким чином функції держави відрізняються і характеризуються, потрібно звернути увагу на їхні найбільш загальні риси. Почнемо з того, що функції держави мають комплексний, синтезуючий характер. Як основні напрями діяльності держави вони не отожднюються з діяльністю чи з окремими аспектами її діяльності. Зміст кожної функції складається з багатьох однорідних і однопорядкових аспектів діяльності держави.

За своїм характером, змістом і призначенням функції держави несуть у собі соціальне навантаження, оскільки завжди виражають і відображають соціально-класову сутність і зміст конкретної держави. У них незмінно виявляється та реальна, соціально зумовлена і орієнтована роль, яку виконує держава в процесі вирішення завдань розвитку економіки, суспільства і самої держави.

У функціях держави можна відстежити прямий зв'язок не тільки з соціально-класовою сутністю і змістом держави, а й з її безпосередніми завданнями і цілями, які є характерними для держави на різних історичних етапах розвитку. Характер функцій визначається не тільки типологією держави, її соціально-класовою сутністю і призначенням, а й особливостями завдань і цілей, що стоять перед нею. Пріоритетність реалізації перших значною мірою зумовлюється важливістю і масштабністю останніх, функції як засоби досягнення цілей і вирішення основних державних завдань багато в чому залежать і визначаються характером цих цілей і завдань.

Наприклад, в умовах війни чи воєнної загрози, коли перед державою стоять завдання захисту країни від нападу ззовні, на перший план виходить функція оборони, і її пріоритетність у зазначений період не підлягає сумніву. В період же економічного спаду чи кризи, коли вирішуються завдання стабілізації економіки та її підйому, пріоритетними стають економічні функції. Останній приклад особливо виразно виявляється в Україні в сучасний період, оскільки саме від успішності вирішення тих чи інших, насамперед, економічних завдань і здійснення економічних функцій залежить досягнення цілей, які об'єктивно постають перед суспільством і державою, та здійснення всіх інших державних функцій.

Крім того, функції держави не підлягають ототожненню з функціями її окремих органів або державних організацій. Зокрема, хоча функції останніх певною мірою значимі для життя суспільства і держави, але мають, у порівнянні з функціями всієї держави, відносно більш вузький, локальний характер. Якщо функції держави охоплюють всю її діяльність у цілому, тобто активність усього державного апарату чи механізму, то функції окремих органів поширюються тільки на її частину.

Найпоширенішим в юридичній літературі є поділ функцій держави на внутрішні і зовнішні залежно від цілей, а також важливості і соціальної значущості тих чи інших напрямів [7, с.56].

На рівні узагальнення поглядів вітчизняних і зарубіжних учених, внутрішні функції держави являють собою основні напрями різноманітної діяльності держави, зумовлені необхідністю вирішення тих внутрішніх завдань, які стоять перед нею. В силу зазначеного при визначенні переліку внутрішніх функцій і функцій держави взагалі, в науковій і навчальній юридичній літературі виділяються такі критерії: 1) особливості сфери (об'єкта) діяльності держави; 2) специфіка змісту кожної функції; 3) суб'єкти державної діяльності; 4) форми, методи і засоби державної діяльності. Функції стосуються практично всіх сфер життя суспільства і держави: економічної, соціальної, політичної, правоохоронної, духовної, фінансової тощо.

Виходячи з названих критеріїв до внутрішніх функцій держави, зокрема у політичній сфері, можна віднести такі: 1) охорона і захист конституційного ладу, законності й правопорядку; 2) створення умов та інститутів для розвитку народовладдя, функціонування безпосередньої та представницької демократії; 3) забезпечення умов для розвитку і функціонування політичної системи суспільства; 4) забезпечення умов для збереження і розвитку національної самобутності корінної нації, національних меншин, усієї нації. В економічній сфері виділимо такі функції: 1) господарсько-організаційна; 2) господарсько-стимулююча; 3) науково-організаторська. Подібну класифікацію можна провести і щодо інших сфер суспільного життя.

Стосовно зовнішніх функцій, то в юридичній літературі їх класифікують: 1) у політичній сфері: а) оборонна функція; б) боротьба за мир і мирне співробітництво зі світовим співтовариством, з іншими державами й народами; в) організація і розвиток міждержавного співробітництва на основі загальновизнаних норм міжнародного права; г) участь у боротьбі з порушеннями міжнародного порядку (миротворча функція); 2) в економічній сфері: а) участь у створенні світової економічної системи на основі міжнародного поділу та інтеграції виробництва і праці; б) участь у розв'язанні глобальних господарських і наукових програм (енергетика, космос, використання ресурсів світового океану тощо) [8, с. 103].

Разом із тим, слід звернути увагу на те, що поділ функцій на основні і другорядні (неосновні) є досить умовним, оскільки навіть несуттєва, на перший погляд, функція може стати вагомим і важливою для держави в умовах економічної, політичної або

правової реформи. Аналіз розвитку суспільства свідчить, що всі завдання і функції держави взаємопов'язані та не можуть існувати і розвиватися одні без інших. Це пов'язане з тим, що політична система суспільства впливає на економічну, соціальну, культурну, ідеологічну, духовну сфери, а вони, в свою чергу, мають вплив на політичну систему.

На практиці існує діалектика всіх завдань і функцій держави, наявний тимчасовий або постійний зв'язок між ними, і залежно від етапу або періоду розвитку держави і суспільства одні завдання і функції звільняють місце для інших, більш актуальних саме в конкретний період. Так, на початку ХХ ст. перед державами світу не існувало проблем, які пов'язувалися із реалізацією екологічної функції. Але з розвитком світової економіки, активізацією людської діяльності та зростанням масштабів негативного техногенного впливу на навколишнє середовище (зокрема внаслідок використання ядерних об'єктів) для сучасної України екологічна функція перетворилася на основну, оскільки відмова від її реалізації не тільки в масштабі окремої держави, а й у глобальному вимірі може спричинити катастрофічні наслідки в майбутньому [9, с. 71].

Здійснення функцій держави має постійний, систематичний характер і відбувається протягом усього часу існування об'єктивно зумовлених завдань, що стоять перед державою. У той самий час необхідно пам'ятати, що функції держави не є поняттям статичним, тобто раз і назавжди даним і незмінним. Вони виникають, здійснюються, розвиваються і зникають відповідно до тих завдань, які стоять перед державою у конкретних історичних умовах.

Питання еволюції функцій держави та їх порівняльний аналіз в історичному плані досить наглядно можна продемонструвати на прикладі радянської епохи в історії України. Так, за радянських часів Україна юридично перебувала у складі СРСР з 1922 р., спершу на конфедеративних, а потім — на федеративних засадах. До 1991 р. УРСР були притаманні такі самі функції, як і союзній державі, за винятком тих, що належали до компетенції СРСР. Історично Радянський Союз у своєму розвитку пройшов дві основні фази: від періоду «диктатури пролетаріату» до періоду загальнонародної держави. Для першої фази існування Радянської держави було характерним здійснення таких функцій: 1) придушення опору повалених експлуататорських класів; 2) господарсько-організаторська; 3) контроль за мірою праці і споживання; 4) охорона радянського державного і суспільного ладу; 5) культурно-виховна; 6) боротьба за мир і мирне співіснування; 7) оборона від нападу ззовні [10, с. 7–8].

У другій фазі свого розвитку Радянська держава здійснювала: 1) господарсько-організаційну функцію; 2) функцію контролю за мірою праці і споживання; 3) функцію охорони радянського суспільного і державного ладу, прав і свобод трудящих; 4) культурно-виховну функцію; 5) функцію боротьби за мир і мирне співіснування; 6) функцію братнього співробітництва і взаємодопомоги між країнами соціалістичної орієнтації; 7) функцію оборони країни від нападу ззовні.

Тобто ідеологічні та політичні установки особливо яскраво відображаються в цілях, завданнях і зовнішніх функціях будь-якої держави, в тому числі і СРСР. Політичні й ідеологічні постулати, які склали основу зазначених вище функцій, не тільки містилися в офіційних партійних документах, а й закріплювалися на законодавчому рівні.

Наприклад, у Конституції СРСР констатувалося, що Радянська держава неухильно проводить політику миру, виступає за зміцнення безпеки народів і широке міжнародне співробітництво (ст. 28). На основі зазначеного проголошувались принципи зовнішньої політики держави і формувалися відповідні її функції [11, с. 47–72].

В історичному контексті функції держав демократичних типів значно відрізняються від функцій експлуаторських (класових) та авторитарних держав. Це пов'язано з протилежністю політичної ідеології та еволюцією у поглядах, зокрема, і на зовнішні функції держави. Щодо України, то проявом такого становища є відсутність необхідності в розвитку функцій, які стосувалися взаємодії з колишніми державами «соціалістичного табору», а функції «братської допомоги» були замінені на функції рівноправного партнерства [12, с. 202].

Крім цього, зі зміною політичної та ідеологічної орієнтації щодо західних країн, зокрема, країн-членів Європейського Союзу, докорінно змінилися і ставлення молодій держави до багаторічної політики ідеологічного протистояння. Наведене об'єктивно виливається у здійснення нею функції добросусідства і партнерства з європейськими країнами та НАТО. Однак у цьому аспекті важливо зберегти своє, українське, «Я», а не рухатися у фарватері прозахідних, проросійських чи інших інтересів та уникнути принизливого політичного загравання з багатьма стратегічними партнерами.

На думку вітчизняних фахівців у галузі конституційного права, система основних функцій Української держави значною мірою відрізняється від системи функцій колишніх СРСР та УРСР, у зв'язку із принциповими змінами у теорії функцій держави, зокрема в національній науковій правничій думці. Визнається, що функції держави, опосередковуючи діяльність держави, відображають, насамперед, основні напрями і види її діяльності. Критеріями класифікації функцій держави є основні елементи її діяльності, до яких відносять: суб'єкти, об'єкти, способи, засоби діяльності, мету, завдання діяльності. Так, на думку професора В. Погорілка, основними об'єктами діяльності держави є сфери її діяльності, відповідно до яких розрізняються політична, економічна, соціальна, культурна, правоохоронна, екологічна та зовнішня функції держави. Ці функції він умовно називає об'єктами. Тривалий час майже у всій правовій літературі соціалістичного періоду об'єктом функції вважалися практично єдиними функціями соціалістичної держави. Як зазначає вказаний автор, назви цих функцій свідчили значною мірою про приниження ролі держави і перекидання фактичного змісту її діяльності [13, с. 173–174].

Вочевидь, функції держави відрізняються формами і методами їх здійснення. За загальним правилом, під формами здійснення функцій розуміється їх зовнішній вираз, основні контури і параметри їх прояву. Питання про форми, як зазначалося в юридичній літературі радянського періоду, зокрема у працях М. Чернооголовкіна та Р. Лівшица, є, перш за все, питанням про специфіку видів державної діяльності [14, с. 134–135; 145, с. 13]. Крім того, відповідно до достатньо поширеного в юридичній літературі уявлення про форми реалізації функцій вони поділяються на правові та неправові. Так, на думку російського дослідника М. Матузова, під правовими формами здійснення функцій держави розуміється однорідна за своїми зовнішніми ознаками (характером і юридичними наслідками) діяльність державних органів, пов'язана з виданням юридичних актів [15, с. 76].

У науковій і навчальній юридичній літературі виокремлюють зазвичай три правові форми реалізації функцій держави – правотворчу, правовиконавчу і правоохоронну. Правотворча форма реалізації функцій держави знаходить своє вираження в підготовці і виданні її відповідними органами нормативно-правових актів, що мають на меті законодавче забезпечення основних напрямів діяльності держави [16, с. 83]. На нашу думку, законодавче забезпечення означає прийняття цілого комплексу нормативно-правових актів, який обслуговував би кожний із основних напрямів державної діяльності, а саме регулював і цим зміцнював суспільні відносини, які склалися в

межах конкретного напрямку, впорядковував їх та створював сприятливі умови для виникнення і розвитку нових, прогресивних суспільних відносин.

Звичайно, створення такого комплексу нормативно-правових актів неможливе тільки на якомусь одному рівні державної діяльності (в «центрі» чи «на місцях») або за допомогою тільки законодавчого органу. Тут необхідна нормотворча активність державних органів усіх рівнів і створення завдяки цьому цілеспрямованої системи нормативно-правових актів, яка включала б у себе не тільки закони, а й підзаконні акти, прийняті на підставі законів.

Правовиконавча діяльність як форма реалізації функцій держави полягає у житті відповідними державними органами заходів, пов'язаних із втіленням у життя вимог чи велінь, які містяться в різних нормативно-правових актах. Необхідність даної форми зумовлюється тим, що від неї залежить не тільки ступінь реалізації правових вимог чи велінь, а й рівень здійснення власне функцій держави. Тобто від того, наскільки повно і ефективно виконуються правові вимоги чи веління, настільки успішно або безуспішно здійснюються державні функції.

Правовиконавчою діяльністю, яка спрямована на здійснення функцій держави, займаються різні державні органи і організації. Але основне навантаження при цьому лягає на органи управління. Відповідно до конституцій і чинного законодавства різних країн саме вони здійснюють виконавчо-розпорядчу діяльність, повсякденне управління державою, економікою, питаннями оборони, системою соціального захисту, медичного обслуговування, будівництва тощо. Саме ці органи зобов'язані здійснювати контрольні функції за повсякденною діяльністю державних підприємств і установ, визначати основні напрями їх розвитку і функціонування.

Правоохоронна діяльність як форма реалізації функцій держави полягає у житті відповідними державними органами заходів щодо дотримання законності та охорони правопорядку в процесі здійснення основних напрямів діяльності держави. Звичайно, основне навантаження при виконанні цих заходів лягає на систему правоохоронних органів (органи прокуратури, органи внутрішніх справ, органи безпеки тощо) та судову систему. Діючи в межах наданої компетенції і використовуючи встановлені законом методи діяльності, кожний із названих органів вносить свою частку у створення оптимальних умов для реалізації функцій держави. Значущість правоохоронної діяльності, разом з іншими формами реалізації функцій держави, незмірно зростає саме в перехідний період розвитку суспільства, в період нинішньої трансформації Української держави та права з одного типу в інший, з одного якісного стану в інший.

Досліджуючи питання про правові форми реалізації функцій держави констатуємо, що їх не можна змішувати, з одного боку, з функціями держави, а з другого – з конкретними видами державної діяльності чи з окремими сферами управління. Так, ще в роботах ученого початку ХХ ст. О. Кістяковського стверджувалося, що «форми здійснення державної влади є не що інше, як функції держави». При цьому автор виходив із того, що «кожна функція державної влади, яка взята як виокремлене поняття (наприклад судової функції), володіє такими ж ознаками суб'єктивного права, як і вся державна влада, причому саме того специфічного виду суб'єктивного права, який називається «владою» [17, с. 217].

На нашу думку, в цьому випадку допускалося змішування зовнішньої форми здійснення функцій держави, а точніше державної влади, з їх внутрішнім, предметно-політичним змістом. Однак таке змішування не може бути виправданим ні в теоретичному, ні в практичному плані.

Виходячи з наведеного, можемо констатувати, що функції держави відображають пріоритетність її діяльності в конкретний період розвитку, знаходячись у постійному чи тимчасовому зв'язку між собою та з тими суспільними відносинами, на які держава намагається активно впливати, відповідно до своїх потреб, всією своєю політикою. Саме функції держави характеризують саму суть державного впливу на суспільні відносини.

Функції сучасної Української держави, яка, попри все, належить до держав демократичного типу, в процесі подальшого розвитку суспільства еволюціонують разом з поступовою зміною політичних та ідеологічних поглядів, що стає наслідком заміни застарілих функцій на нові, які вказують на ефективність вектора розвитку суспільства. Процес еволюції функцій держави сприймається як адекватне відображення результатів діяльності державних владних інституцій, та вказує на найбільш актуальні, значущі завдання держави і шляхи їх вирішення в конкретний період.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аристотель. Политика / Аристотель // Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель. — М. : Мысль, 1983. — Т. 4. — 830 с. — (Философское наследие ; т. 90).
2. Котюк О. В. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / В. О. Котюк. — К. : Атіка, 2005. — 592 с.
3. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. — К. : Вища шк., 1982. — 216 с.
4. Філософський енциклопедичний словник / ред. кол. : В. І. Шинкарук та ін. — К. : Абрис, 2002. — 742, VI с.
5. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: учебник / М. Н. Марченко ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, юрид. фак. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Велби : Проспект, 2007. — Т. 2 : Право. — 643 с.
6. Морозов Л. А. Функции Российского государства на современном этапе / Л. А. Морозов // Государство и право. — 1993. — № 6. — С. 98–114.
7. Котюк В. О. Основи держави і права : навч. посіб. / В. О. Котюк. — К. : Вентурі, 1998. — 320 с.
8. Карабанов Н. В. Проблемы развития социальных понятий / Н. В. Карабанов ; отв. ред. Т. Р. Кондратков. — М. : Наука, 1985. — 159 с.
9. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Колейчикова. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 317 с.
10. Погорелко В. Ф. Функции советского общенародного государства / В. Ф. Погорелко. — Киев : Знание, 1980. — 214 с.
11. Манов Г. Н. Советское общенародное государство: цели, задачи, функции / Г. Н. Манов. — М. : Юрид. лит., 1978. — 95 с. — (Конституция общенародного государства).
12. Карташев В. А. Система систем. Очерки общей теории и методологии / В. А. Карташев. — М. : Прогресс-Академия, 1995. — 326 с.
13. Конституційне право України : підручник / за ред. В. Ф. Погорілка. — К. : Наук. думка, 1999. — 735 с.
14. Черноголовкин Н. В. Теория функций социалистического государства / Н. В. Черноголовкин. — М. : Юрид. лит., 1970. — 215 с.
15. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. — М. : Юристъ, 1997. — 672 с.
16. Аверьянов А. Н. Системное познание мира : методологические проблемы / А. Н. Аверьянов. — М. : Политиздат, 1985. — 263 с.
17. Антология мировой правовой мысли / рук. науч. проекта Г. Ю. Семигин. — М. : Мысль, 1999. — Т. 4 : Россия XI-XIX вв. — 812 с.